

Humanities Sciences
ISSN: 1308 7320
Article ID: 4C0264

Status : Research Article
Received: 12.09.2025
Accepted: 28.10.2025

Mehmet Nuri Şanda

Ardahan University, mns2133@hotmail.com, Ardahan-Türkiye

DOI	http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2025.20.4.4C0264
ORCID ID	0000-0003-3800-6996
Corresponding Author	Mehmet Nuri Şanda

İSTANKÖY ADASI'NDAKİ KİBRİTLİ MADEN SUYU (19. VE 20. YÜZYILLAR) ÖZ

Bu araştırmada, İstanköy Adası'nda bulunan Kızılsu isimli yerde çıkan Kibritli maden suyu kaynağı hakkında değerlendirmelere yer verilmektedir. Araştırmada üzerinde durulan temel nokta Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Anadolu dışında bulunan maden suyu kaynaklarının idari, ekonomik ve bilimsel yönden nasıl yönetildiğini incelemektir. Araştırmanın konusu, Kibritli maden suyunun işletme hakkının emanet usulüyle mahalli belediyeye imtiyazlı bir şekilde verilmesi, bu doğrultuda yasal süreçlerin yerine getirilmesi, maden suyunun belli şartlarla gümrük vergisinden muaf tutulması ve halkın kullanımı için maden suyu tahlillerinin ilgili birimlerce yapılmasıdır. Çalışmada Nitel Araştırma Yöntemi doğrultusunda belge içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemle Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili birincil kaynaklar tespit edilip, sınıflandırılmış ve daha sonra yorumlanarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmanın temel problemi, Osmanlı merkezi yönetiminin 19. yüzyıl modernleşme döneminde taşra belediyelerinin ihtiyaçlarını bilimsel ve mali standartlarla nasıl dengelediğidir. Bu makale, Osmanlı yönetimi altındaki Akdeniz adalarının yeterince incelenmemiş çevre ve sağlık tarihine ışık tutmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, Osmanlı tarihi, halk sağlığı tarihi ve doğal maden suyu yönetimi alanlarında önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanköy (Kos), Kızılsu, Kibritli, Maden Suyu

KİBRİTLİ MINERAL WATER ON İSTANKÖY ISLAND (19TH AND 20TH CENTURIES) ABSTRACT

This study evaluates the Kibritli mineral water source located in Kızılsu on İstanköy Island. The main focus of the study is to examine how mineral water sources outside Anatolia were managed administratively, economically, and scientifically during the late Ottoman period. The subject of the study is the granting of the operating rights of the Kibritli mineral water to the local municipality by way of a concession, the fulfillment of the legal processes in this regard, the exemption of the mineral water from customs duties under certain conditions, and the analysis of the mineral water by the relevant units for public use. The study employed document content analysis as part of a qualitative research approach. Using this method, primary sources related to the topic were identified in the Presidential Ottoman Archives, classified, and then interpreted and incorporated into the research. The main problem addressed in the study is how the Ottoman central administration balanced the needs of provincial municipalities with scientific and financial standards during the modernization period of the 19th century. This article sheds light on the insufficiently studied environmental and health history of the Mediterranean islands under Ottoman rule. In this respect, the research is expected to fill an important gap in the fields of Ottoman history, public health history, and natural mineral water management.

Keywords: Ottoman, İstanköy (Kos), Kızılsu, Kibritli, Mineral Water

How to Cite:

Şanda, M.N., (2025). İstanköy adası'ndaki kibritli maden suyu (19. ve 20. yüzyıllar). Humanities Sciences, 20(4):50-58, DOI: 10.12739/NWSA.2025.20.4.4C0264.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda gerçekleştirdiği modernleşme çabaları sadece askeri, ekonomik ve adli reformlarla sınırlı kalmamıştır. Osmanlı, aynı yüzyılda halk sağlığı, doğal kaynak yönetimi ve yerel idari yetkilendirme alanlarında da önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu duruma Akdeniz'deki İstanköy Adası'nda yer alan Kibritli maden suyu kaynağı örnek gösterilebilir.

Tarihsel olarak, maden suları devletler tarafından daha çok tıbbi değer ve ticari potansiyel olmak üzere iki açıdan değerlendirilmiştir. Maden suyu kaynaklarının keşfi ve kullanımı, bu kaynakların hem halk sağlığı için bir şifa unsuru hem de mali kaynak oluşturmaları nedeniyle devletin odak noktası haline gelmiştir. Bu doğal kaynaklar arasında, Akdeniz adalarının maden suları, özellikle İstanköy Adası'nda bulunan Kibritli maden suyu kaynağı da yer almaktadır.

Kibritli maden suyu kaynağı hakkında Osmanlı Arşivi'nde birçok belgeye rastlamak mümkündür. Bu çalışma, arşiv belgeleri ışığında bu maden suyu kaynağının kurumsal gelişimini, kimyasal tahliller aracılığıyla suyun halk sağlığı için faydalı olup olmadığını ve bu kaynağın işletme hakkının İstanköy Belediyesi için ekonomik bir varlığa nasıl dönüştüğünü ayrıntılı olarak analiz etmektedir.

Literatürde araştırmacı Arzu Baykara Taşkaya tarafından "Rodos Sancağına Bağlı İstanköy Adası [İncirli Adası] Kükürt Madeni" adlı bir akademik çalışma bulunsa da bu araştırmacının adadaki maden suyu kaynağı üzerinde değil, kükürt madeni üzerinde durduğu anlaşılmaktadır [1].

Mevcut akademik çalışmaların çoğu Osmanlı sınırları içindeki büyük maden suyu kaynaklarına odaklanırken, Kibritli maden suyu kaynağının tarihsel yapısını inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma, Osmanlı Devleti'nin İstanköy Adası'ndaki yerel yönetimi güçlendirmek için bu maden suyu kaynağını nasıl kullandığını analiz ederek mevcut literatüre farklı bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmacının bilimsel dayanağı, yoğun bir kurumsallaşma dönemini yansıtan, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına ait Dâhiliye Nezareti, Meclis-i Vükelâ ve Şura-yı Devlet kalemleri tarafından yazılan arşiv belgeleridir. Bu belgeler, İstanbul'daki merkezi hükümet ile Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaleti dâhilindeki mahalli idareciler arasındaki yazışmaları konu edinmektedir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

İstanköy Adası'ndaki Kibritli maden suyu kaynağı örneğinde olduğu gibi, maden suyu kaynaklarının yönetimi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bilimsel modernleşme ve idari âdemi merkeziyetçiliğe geçiş sürecini anlamamız için önemli bir mercek görevi görmektedir. Bu kaynağın tarihsel analizi, maden sularının yalnızca çevresel bir olgu değil, halk sağlığı, belediye finansmanı ve bürokratik titizliğin kesiştiği noktada stratejik birer varlık olduğunu ortaya koymaktadır.

Kibritli Maden Suyu ile ilgili arşiv kayıtları, kimyasal analize yönelik önemli bir bağlılığı göstermektedir. Osmanlı Devleti, maden suyu içindeki yararlı mineralleri belirlemek için numunelerin İstanbul'daki laboratuvarlarda analiz edilmesini zorunlu kılarak, geleneksel doğal tıp ile modern kimya arasında bir köprü kurmuştur. Bu bilimsel denetim halkın tüketim güvenliğini sağlamış ve suyun tıbbi-koruyucu bir kaynak olarak sınıflandırılması için gerekli olan "güvenli-sertifikalı" statüsünü sağlamıştır. Ticarileştirme öncesinde rapor alınması konusundaki ısrar, çevre sağlığı alanında kanıta dayalı yönetimi göstermektedir.

Bu araştırmanın en önemli yönlerinden biri, Kibritli maden suyu kaynağının imtiyaz haklarının İstanköy Belediyesine verilmiş olmasıdır. Merkez hazinesinin sık sık likidite sorunları yaşadığı bir dönemde, Osmanlı Devleti, doğal kaynaklarını yerel ekonominin sürdürülebilirliği için bir araç olarak kullanmıştır. Merkezi hükümet, bu kaynağın

yönetimini, gelirlerini ve giderlerini belediyeye vererek, İstanköy Belediyesine mali özerklik tanımıştır. Bu âdemi merkezîyetçilik yerel kurumları sadece mali açıdan değil, idari açıdan da güçlendirmek için uygulanan bir stratejiydi. Bu yöntemle Kibritli maden suyu, kamu hizmetlerini finanse eden bir "mali kaynak" haline gelmiştir.

Gümrük vergisi muafiyeti de dâhil olmak üzere Kibritli maden suyunun ihracatını düzenleyen idari çerçeve, pazar rekabetçiliğinin erken dönemlerde anlaşıldığını göstermektedir. Osmanlı Devleti, adadaki maden suyu kaynağının ekonomik olarak sürdürülebilir olması ve daha geniş pazarlara ulaşması için yasal düzenlemeler yapmıştır.

Önemli Noktalar (Highlights):

- Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde maden suyu kaynaklarının yönetimi, yoğun bir kurumsallaşma döneminin yaşandığını ortaya koymaktadır.
- Kibritli maden suyu kaynağı, Meclis-i Vükela, Şura-yı Devlet, Dâhiliye Nezâreti ve yerel belediye arasında yoğun yazışmaları içeren çok katmanlı bir bürokratik sürecin odak noktası haline gelmiştir.
- Bu maden suyu kaynağının önemi, modern bilimin gerekliliklerini yerel yönetimin pratik ihtiyaçlarıyla birleştirme yeteneklerinde yatmaktadır.
- Kibritli maden suyu, bilimsel titizlikle halk sağlığını ve belediyelerin yetkilendirilmesi yoluyla ekonomik kalkınmayı önceliklendiren bir merkez-çevre yönetimi mirasını temsil etmektedir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE (CONCEPTUAL FRAMEWORK)

3.1. İstanköy'ün Konumu ve Doğal Yapısı

(Location and Natural Features of Kos)

21. yüzyılda "Ege Denizi" olarak adlandırılan bölge Osmanlı zamanında ayrı bir deniz olarak adlandırılmamış ve Akdeniz'in bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bunun için birçok arşiv belgesinde İstanköy ve çevresindeki adalar Akdeniz'in bir parçası olarak ifade edilmiştir [2]. Osmanlı, İstanköy'ün de aralarında bulunduğu Akdeniz'deki adalar topluluğu için "Cezâyir-i Bahr-i Sefid" sözcüğünü kullanmıştır. Bu ifade "Adalar Denizi" anlamına gelmektedir [3]. Bahr-ı Sefid ifadesinin en eski tarihli örneklerinden biri 6 Mart 1553 tarihli arşiv belgesidir. Belge "Aydın, İzmir, Menteşe, Teke, Hamid, Alaiye, Kütahya, Karahisar-ı Sahib livaları ile Cezayir-i Bahr-i Sefid'deki muhtelif haslar ve mukataaların nezâret ve eminlikleri ile kâtibliklerinin isimleri yazılı kimselere tevcih olunduğuna ve mezkûr mukataaların mahsulat ve kuyuddatına dair malumatı ihtiva eden mukataa defteridir." [4].

HRT.h.266/1, H-29-12-1341 (12 Ağustos 1923)

Harita 1. İstanköy Ceziresi ve Gök Âbâd Körfezi [5]
(Map 1. İstanköy Island and the Gulf of Gök Âbâd [5])

3.2. İstanköy'ün Tarihi (History of Kos)

İstanköy Adası, tarih boyunca birçok devletin hâkimiyetine girmiştir. Bunlara Atina Prensiği, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Venedik Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti örnek gösterilebilir [6]. İstanköy Adası'nın, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1522 yılında Osmanlı egemenliğine girdiği bilinmektedir. Akdeniz'deki Bahr-ı Sefid bölgesi fethedildikten sonra "*Kapudan Paşa Eyâleti*" adını almıştır. Daha sonraki yıllarda eyaletin adı "*Cezayir-i Bahr-i Sefid*" şeklinde telaffuz edilmiştir [7]. İstanköy Adası, 1534 yılında bu eyalete bağlanmıştır [8]. Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin merkezi "*Gelibolu*" idi. Bu durum 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. 19. yüzyılda "*Biga*" merkez olmak üzere Midilli, Rodos, İstanköy ve Sakız adaları eyalet dâhilinde bulunuyordu. Belli bir dönem Kıbrıs Adası da bu eyaletin sınırları içinde yer almıştır. 1876 yılında eyaletin sınırları içinde Rodos, Sakız, Midilli, Limni, Bozcaada, İmroz, Meis ve İstanköy adaları mevcuttu [9].

BOA, HRT.h.2380/2, H-12-12-1321 (29 Şubat 1904)

Harita 2: Cezayir-i Bahr-i Sefid [10]

(Map 2: Cezayir-i Bahr-i Sefid [10])

4. BULGULAR (FUNDINGS)

4.1. Kibritli Maden Suyu Kaynağı (Kibritli Mineral Water Spring)

İstanköy Adası, madenler bakımından zengin bir adadır. Adada Osmanlı zamanında demir, mağnezyum, bakır [11], zımpara [12], ve kurşun [13] gibi birçok maden çıkarılmıştır. Ayrıca adada bulunan en önemli doğal kaynaklardan biri de Kızılsu mevkiindeki Kibritli maden suyu kaynağıdır. Bu maden suyunun bir şifa kaynağı olduğu ve birçok hastalığa iyi geldiği arşiv belgelerinde yer almaktadır. Bu durum 28 Nisan 1891 tarihli arşiv belgesinde "*İstanköy cezîresinin şimâl cihetinde kâin Kızılsu nâm mahalde neba' iden Kibritli maden suyunun dâhili ve hâricî birçok emrâza fâidesi olduğu cihetle...*" ifadeleriyle dile getirilmiştir. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere bu maden suyu kaynağı İstanköy Adası'nın kuzey kısmında yer almakta ve birçok hastalığa iyi gelmektedir [14].

4.2. Kibritli Maden Suyu Kaynağının İşletme Hakkının İstanköy Belediyesine Verilmesi (Granting the Operating Rights of the Kibritli Mineral Water Spring to the İstanköy Municipality)

Arşiv belgelerinde Kibritli maden suyunun işletme imtiyazının İstanköy Belediyesi'ne verilmek istendiği ifade edilmektedir. Bu durumun en somut örneklerinden biri 1 Temmuz 1889 tarihli arşiv belgesidir. Belgede bu durum "*İstanköy cezîresinin şimâl cihetinde kâin eden Kızılsu nâm mahalde menba' iden Kibritli maden suyu imtiyâzının mahallî belediye nâmına itâsı istid'âsını hâvî vilâyet-i celîleleri idâre meclisden mebus mazbata melfûfâtıyla beraber Şurâ-yı Devlet'e lede'l-havale ol bâbda Tanzîmat Dairesi'ne verilüb bir sûreti...*" ifadeleriyle dile getirilmiştir. Ayrıca belgede, ilgili makamlara işletme imtiyazını yasallaştırmak için resmi bir sözleşmenin hazırlanması gerektiği de belirtilmektedir [15]. Bu kayıt, Kibritli maden suyunun imtiyazının yerel belediyeye verilmesine ilişkin tespit ettiğimiz ilk kayıttır. Bu yönüyle sonraki benzer kararların önemli bir idari öncüsü niteliğindedir. Belge, maden suyu haklarının İstanköy Belediyesi'ne devredilme sürecinin 1891 yılındaki nihai mali uzlaşmadan yaklaşık iki yıl önce başladığını ortaya koymaktadır. İmtiyazın özel bir girişimci yerine belediye gibi bir kamu kurumuna verilmesi, İstanköy Adası'nda tamamen özel ticari kazançtan ziyade kamu yararının stratejik olarak tercih edildiğini göstermektedir.

Dâhiliye Nezareti'ne 9 Nisan 1891 tarihinde Şura-yı Devlet tarafından gönderilen belgede Kibritli maden suyu kaynağı hakkında bir mukavelenamenin yapıldığı ve ilgili birimlere takdim kılındığı belirtilmektedir. Belgede suyun ada dışına satılmasının da belli şartlar dâhilinde olacağı ifade edilmektedir. Bu durum belgede "*İstanköy cezîresinin şimâl cihetinde kâin Kızılsu nâm mahalde mukaddema zuhûr iderek keşf edilen Kibritli maden suyunun dâhili ve hâricî birçok emrâza tedaviye hizmet edeceği... zikrolunan mahalle, Mahalli Belediyesi cânibinden müteadid... yapılarak selameti umumiyyeye hidmet edilmek ve şişelere... hârice sarf ve furûhtu olunmak ve bu suretle alınacak icâr ve tayin kılınacak resm ile idilecek ticaret tenzifat-ı belediyeye sarf edilmek üzere mezkûr sular imtiyâzının İstanköy Belediyesi namına itâsı...*" şeklinde ifade edilmiştir [16]. Belgedeki "*dâhili ve harici birçok emraza faidesi olduğu*" ifadesi Kibritli maden suyunun tıbbi değerinin kabul edildiğini göstermektedir. Sosyoekonomik açıdan bakıldığında, belediyenin bu kadar özel bir kaynağın kontrolünü ele alması, 19. yüzyılın sonlarında sağlık turizmi veya doğal maden suyunun ticari olarak şişelenmesi yoluyla yerel kalkınmayı teşvik etme çabasını göstermektedir. Bu arşiv kaydının önemi, Osmanlı Devleti'nin geç dönemlerinde doğal kaynakların ve halk sağlığı varlıklarının yönetimini resmi yasal çerçeveler aracılığıyla kurumsallaştırma çabalarını yansıttığında yatmaktadır.

Kibritli maden suyunun gelir ve giderlerinin belli şartlar dâhilinde İstanköy Belediyesi'ne verilmesini konu alan diğer bir arşiv belgesi de yine 1891 tarihlidir. Söz konusu belge, Meclis-i Vükela koleksiyonunda yer alan bir arşiv kayıdır. Belge, 15 Nisan 1891 tarihine denk gelmektedir ve aynı bölgeye ilişkin önceki kayıttan sadece bir hafta sonra düzenlenmiştir. Belgede Kibritli maden suyunun gelir ve giderlerinin İstanköy Belediyesi'ne emaneten bırakılması hakkında Meclis-i Vükela'nın kararı yer almaktadır [17]. Bu belge, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki idari yapı içinde yerel kaynak yönetiminin âdemi merkezileştirilmesi ve belediye yönetiminin güçlendirilmesi açısından önemli bir kayıttır. Meclis-i Vükela, Kızılsu'daki Kibritli maden sularının gelirlerinin ve giderlerinin yerel belediyeye devredilmesini kararlaştırarak, adanın yerel yönetimine kendi doğal varlıklarını yönetme yetkisi vermiştir. Bu adım, yerel yönetimlere, merkezi hazineye sürekli bağımlı kalmadan kentsel iyileştirmeler, halk

sağlığı girişimleri ve altyapı projelerini finanse etmek için bağımsız gelir kaynakları sağlamayı amaçlayan 1877 tarihli Vilâyet Belediye Kanunu ile uyumludur.

4.3. Kaynak Suyunun Tahlil Edilmesi (Analysis of Source Water)

Osmanlı Devleti, doğal maden suyu kaynaklarını ticarileştirmeden ve kamu kullanımına sunmadan önce genellikle kimyasal tahlillerle bilimsel doğrulama yoluna gitmiştir. Nitekim Kibritli maden suyu için de böyle bir politika takip edilmiştir. Bu duruma 1891 tarihli arşiv belgesi örnek gösterilebilir. Belgede, İstanköy'deki Kızılsu bölgesinde bulunan maden suyunun kimyasal analizinin yapılması talep edilmektedir. Bu durum arşiv belgesinde "Cezayir-i Bahr-i Sefid vilâyeti dâhilinde kâin İstanköy kazasında vak'ı Kızıl su tabir olunan suyun numunesinin tahlili terkimiâtı hakkında bazı ifade ve istidâyı havi Dördüncü Daire-i Belediye Muhasebecisi tarafından verilen arzuhâl merbutuyla..." ifadeleriyle dile getirilmiştir [18]. İlgili birimler tarafından gönderilen bu tahlil talepleri, maden suyu kaynaklarının takibi konusunda devletin, tıbbi ve bilimsel otoriteler tarafından belirlenen standartları karşılaması için net bir bürokratik yol izlediğini göstermektedir.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti, halk sağlığı ve güvenliği için sıkı standartlar uygulamaya başlamış ve tıbbi/ticari amaçla kullanılacak maden sularını Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane veya diğer resmi laboratuvarlara incelenmesi için göndermiştir. 1891 tarihli arşiv belgesi, suyun belirli terapötik faydalarını belirlemek amacıyla kimyasal tahlillerinin yapılmak istendiğini göstermektedir.

Bu durum, devletin doğal maden suyu kaynaklarının kalitesini muhafaza etmek için bilim ve modern kimyadan faydalandığını göstermektedir. Belge, Kibritli maden suyu kaynağı yönetiminin esas amacının sadece vergi toplama ve kazanç elde etme meselesi olmadığını, aynı zamanda halka şifalı bir kaynak olarak değerleri tespit edilmiş bir tedavi merkezi sunmak olduğunu ortaya koymaktadır.

2 Temmuz 1892 tarihli arşiv belgesinden sonra da Dâhiliye Nezareti tarafından farklı tarihlerde maden suyunun tahlillerinin yapılması talep edilmiştir [19]. 13 Eylül 1892 tarihli talepten yaklaşık bir ay sonra maden suyunun tahlili için gereken harcırahın ödenmesi istenmiştir. İlgili birimler tarafından gerçekleştirilen kimyasal analizler ve bilimsel hizmetler ücretsiz sunulmuyordu. Bu hizmetler için belirli bir ücret ödenmesi gerekiyordu. 14 Ekim 1892 tarihli olup, Dâhiliye Nezareti envanterine kayıtlı olan başka bir arşiv belgesinde maden suyunun kimyasal analizi için gerekli altmış iki buçuk sim gurusu harcırahın gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir [20].

1902 yılında Dâhiliye Nezareti, maden suyundan alınan numunelerle ilgili analiz raporunun bir an önce hazırlanması için Tıbbiye Nezâreti'ne talepte bulunmuştur. Bu durum arşiv belgesinde "İstanköy kazasında Kızıl su tabir olunan maden suyu numunesinin terkimiâtı hakkında Dördüncü Daire-i Belediye Muhasebecisi tarafından virilen arzuhalde ve nezareti behiyeleriyle cereyan iden muhabere üzerine mezkûr suyun tahlil-i harcı olan altmış iki buçuk mecdiyyenin tâhsil ve irsâli şehremâneti celilesine..." şeklinde dile getirilmiştir [21]. Bu belge, bilimsel veriler için gelişmiş bir idari sorumluluk zincirinin olduğunu göstermektedir.

4.4. Kibritli Maden Suyunun İhracatı ve Gümrük Vergisinden Muafiyeti (Export of Kibritli Mineral Water and Exemption From Customs Duty)

Osmanlı Devleti, yerel tüketim dışında Kibritli maden sularının ihracat potansiyelini de göz önünde bulundurmıştır. İstanköy Belediyesi, belirli koşullar altında bu suların ada dışına ihracatını yapmak amacıyla

1891 yılında izin talep etmiştir [22]. Bu durum belgede, "İstanköy cezîresinde Kızılsu nâm mahalde neba' iden kibritli maden suyunun fiyât-ı revâcına göre cezîre-i mezbûre dâire-i belediyesince kararlaştırılmak ve vâridât ve mesârifâtı dâire-i mezkûreye âid olmak ve imârı esbâbı mümkün mertebe serî'an istihsâl olunmak ve mahsûsan tanzîm olunacak kaplarda hârice nakline gümrük resmi alınmamak üzere işbu suyun emâneten idâresinin cezîre-i mezkûre dâire-i belediyesine terki husûsuna vukû' bulan işârât-ı âsafânelerine ve Şûrâ-yı Devlet ve Encûmen-i Mahsûs meşveret kararı üzerine bilâ-istisnâ irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müteallik şerefsudûr buyurulmakla, Rûsumât Emânet-i Celîlesiyle Mâliye Nezâret-i Aliyye'sine ma'lûmât virildiği buyurulmuş (izbâr kılınmış) olmağla, ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn iktizâ-yı hâlin îfâsına himmet-i aliyye-i dâverîleri derkâr buyurulmak bâbında." ifadeleriyle dile getirilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Kibritli maden suyu idaresinin emanet usulüyle yerel belediyeye verilmesi kararlaştırılmıştır. Belgede belediyenin, piyasa şartlarına göre fiyat belirlemesi istenmiş, devir yapıldıktan sonraki tüm gelir ve giderlerin belediye hazinesi tarafından karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ada için gerekli altyapının en kısa sürede geliştirilmesi istenmiştir. Maden suyu, özel olarak hazırlanmış kaplarda taşınması şartıyla, ihracat için gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur. Şura-yı Devlet ve Encûmen-i Mahsusa'nın ortak görüşleri sonucunda çıkarılan bu karar, derhal uygulanması için Maliye Nezaretine ve Rûsumât Emanetine gönderilmiştir. Rûsumât Emâneti, Osmanlı Devleti'nde gümrüklerden sorumlu idaredir. En önemli görevlerinden biri ülkeye girecek mallar için tespit edilen vergilerin toplanması ve kayıt altına alınmasıdır [23].

5. SONUÇ (CONCLUSION)

Bu araştırma, 19. yüzyıla ait arşiv belgeleri ışığında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde doğal kaynakların yönetimine yönelik bürokratik ve ekonomik yaklaşıma ilişkin titiz bir bakış açısı sunmaktadır.

İstanköy Adası, maden yatakları bakımından zengin olduğu kadar terapötik tedavi amacıyla kullanılan maden suları açısından da zengindir. Bu doğal maden suyu kaynaklarından biri de adadaki Kibritli maden suyu kaynağıdır.

Kibritli maden suyunun yönetimi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde idari ve bilimsel modernleşmenin önemli bir vaka çalışmasını temsil etmektedir. Bu araştırmanın bulguları, Osmanlı Devleti'nin doğal kaynakları yönetmek için son derece sistemli bir bürokratik süreç takip ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti, bu maden suyu kaynağındaki suyun kalitesini belli aralıklarla kimyasal tahlillerle kontrol etmiştir. Bu tahliller dönemin Tıbbiyye Nezareti'ne bağlı kurumlar tarafından yapılmıştır. Dâhiliye Nezareti ve diğer devlet kurumları bu tahlillerin yapılıp yapılmadığını ve gecikmelerin olup olmadığını belli aralıklarla denetlemiştir. Bu durum bilimsel titizliğe verilen önemi ortaya koymaktadır.

Merkezi hükûmetin, maden suyu kaynağının yönetimini ve gelir haklarını İstanköy Belediyesi'ne devretme kararı, mahalli kurumları güçlendirmeyi amaçlayan âdem-i merkezîyetçi politikanın erken somut bir örneğidir. Maden sularının nakliyesi için gümrük muafiyetinin sağlanması da, bölgesel kaynakların daha geniş bir pazara taşınması için önemli bir ekonomik stratejinin izlendiğini göstermektedir.

Dâhiliye Nezareti, Tıbbiyye Nezareti, Şura-yı Devlet ve Dördüncü Belediye Dairesi arasındaki idari koordinasyon, merkezi standartları yerel ekonomik ihtiyaçlarla dengeleyen bir idare modelini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma Akdeniz'deki İstanköy Adası'nda Kibritli maden suyu kaynağının idari, mali ve hukuki yapısını ele alarak Osmanlı merkez-çevre tarihinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, Kibritli maden suları ile ilgili Osmanlı arşiv belgeleri bu suyun birçok hastalıkta tedavi amaçlı kullanıldığını belgeler ışığında kanıtlamaktadır. Bu yönüyle araştırma, terapötik tedavi ve halk sağlığı alanlarına önemli bir katkı sunmaktadır.

TEŞEKKÜRLER (ACKNOWLEDGMENTS)

Bu makalenin hazırlık ve yayın sürecinde gösterdikleri ilgi, özen ve desteklerinden dolayı Humanities Sciences dergisinin editör ve yönetim ekibine içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, çalışmanın kalitesini önemli ölçüde artıran değerli yorumları ve yapıcı eleştirileri için hakemlere de teşekkür ederim.

ÇIKAR ÇATIŞMASI (CONFLICT OF INTEREST)

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

FİNANSAL AÇIKLAMA (FINANCIAL DISCLOSURE)

Yazar bu çalışma için herhangi bir mali destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK STANDARTLAR BEYANI (DECLARATION OF ETHICAL STANDARDS)

Makalenin yazarları bu çalışmada kullanılan materyal ve yöntemlerin etik kurul izni ve/veya yasal-özel izin gerektirmediğini beyan etmektedir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- [1] Baykara Taşkaya, A., (2022). Rodos Sancağına Bağlı İstanköy Adası [İncirli Adası] Kükürt Madeni. Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 15:17-39.
<https://doi.org/10.21021/osmed.1106980>.
- [2] Özçelik, F., (2012). 19 YY. ve 20 Yy. Başlarında Ege Adaları'nın İdari Yapısı ve M. 1903 (H. 1321) Tarihli Sâlnâme'ye Göre Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nin Genel İdari Birimleri. Yönetim ve Eğitim Bilimleri Dergisi, (2):51-68.
- [3] Emecen, F., (2003). XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdari Teşkilatı-Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı, Ankara: SAEMK; Turan Ş., (1965). Rodos ve Oniki Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı, Belleten, XXIX/(13):77.
- [4] BOA, MAD.d.. 385, H.20.03.960 (6 Mart 1553).
- [5] BOA, HRT.h.. 266/1, H-29-12-1341 (12 Ağustos 1923)
- [6] Özçelik, F., (2012). 19 YY. ve 20 Yy. Başlarında Ege Adaları'nın İdari Yapısı ve M. 1903 (H. 1321) Tarihli Sâlnâme'ye Göre Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nin Genel İdari Birimleri. Yönetim ve Eğitim Bilimleri Dergisi, (2):51-68.
- [7] Ahbab, Y., (Mart 2013). İstanköy Adası'nın İdari Ve Sosyal Yapısı (1839-1914). Tarih Dergisi, 53:63-114.
- [8] Şakiroğlu, M.H., (1993). Cezâyir-i Bahr-i Sefid, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 7, içinde ss:500-501. İstanbul: TDV Yayınları.
- [9] BOA, HRT.h. 2380/2, H-12.12.1321 (29 Şubat 1904).
- [10] BOA, İ.MMS. 56/2580, H-10.05.1294 (23 Mayıs 1877)
- [11] BOA, HRT.h.. 1653/1, H-11.10.1289 (12 Aralık 1872).
- [12] BOA, HRT.h.. 1068/1, H-22.07.1320 (25 Ekim 1902).
- [13] BOA, İ.MMS. 120/5159, H-19.09.1308 (28 Nisan 1891).
- [14] BOA, DH.MKT. 1633/115, H-03.11.1306 (01 Temmuz 1889).
- [15] BOA, ŞD. 2348/28, H-29.08.1308 (09 Nisan 1891).
- [16] BOA, MV. 64/23, H-06.09.1308 (15 Nisan 1891).

-
- [17] BOA, DH.MKT. 1862/27, H-19.01.1309 (15 Ağustos 1891).
- [18] BOA, DH.MKT. 1968/94, H-06.12.1309 (02 Temmuz 1892);
BOA, DH.MKT. 2000/85, H-20.02.1310 (13 Eylül 1892).
- [19] BOA, DH.MKT. 2010/34, H-22.03.1310 (14 Ekim 1892).
- [20] BOA, DH.MKT. 1982/20, H-09.01.1320 (18 Nisan 1902).
- [21] BOA, DH.MKT. 1839/102, H-28.10.1308 (06 Haziran 1891).
- [22] Çelik, B., (2022). Osmanlı Gümrüklerinde 19. Yüzyıl Son
Döneminde Yapılan Reformlar ve Yabancı Uzmanlar. XVIII. Türk
Tarih Kongresi, Ankara, Bildiriler Kitabı, ss.175-176.